

Sinteza dintre mistica intelectului și mistica inimii prin Diadoh al Foticeii

Mistica intelectului a avvei Evagrie Ponticul și mistica sentimentului (a inimii) a Sfântului Macarie Egipteanul au fost sintetizate de Sfântul Diadoh al Foticeii, fondatorul și precursorul isihasmului bizantin, într-o unică spiritualitate integrală și paradoxală a sensibilității intelectuale, a frumuseții slavei divine. Diadoh, episcop al Foticeii din Epir, în secolul al V-lea, și participant la Sinodul de la Calcedon (451), este autorul „Capetelor gnostice” și al câtorva mărunte lucrări de spiritualitate. Titlul lucrării sale principale trădează legătura sa cu Evagrie Ponticul; totuși inspirația majoră a învățaturii lui Diadoh al Foticeii cu privire la rugăciune se apropie de a lui Macarie Egipteanul, deși la o mai mare distanță de messalianism decât a autorului „Omiliilor duhovnicești”.

Țelul creștinului este unirea cu Dumnezeu în iubire. „Iubirea, spune Diadoh, ne leagă sufletul însuși de bunățile lui Dumnezeu aduldmeând printr-o simțire a minții urma Celui nevăzut”¹. Această primă maximă din șirul celor o sută de capete despre desăvârșire conține implicit întreaga doctrină spirituală a lui Diadoh de Foticeea. Mișcați fiind de dragoste, Îl dobândim prin sentimentul inimii pe cel pe care Îl cinstim cu credință și, astfel, în clipa acestei experiențe ne găsim la un nivel „cu mult mai mare decât credința”². După cum s-a afirmat în „Omiliile spirituale”, Duhul Sfânt face ca sufletul să guste mai întâi dulceța lui Dumnezeu, dar nimeni din această lume nu poate dobândi experiența desăvârșită a lui Dumnezeu decât numai când „se va înghiți desăvârșit ce este muritor de viață”³. Pentru a ajunge la desăvârșire, experiența lui Dumnezeu trebuie purificată; din această pricină Dumnezeu părăsește sufletul, această părăsire instructivă învățându-l să Îl caute pe Dumnezeu cu smerenie⁴.

Lumina divină este cea care desăvârșește spiritul uman conferindu-i asemănarea prin iubire. Din clipa botezului harul începe să picteze în chip asemănarea dumnezeiască, aidoma unui tablou al lui Dumnezeu. „Așa încât simțirea ne arată cum ia formă în noi asemănarea, dar desăvârșirea asemănării o vom cunoaște doar din iluminare”⁵. Aici Diadoh al Foticeii îl urmează îndeaproape pe Macarie Egipteanul. Însă acest teoretician al misticii afectului este mult mai apropiat de Evagrie Ponticul atunci când se opune cu tărie misticii senzoriale a messalienilor: „Nu trebuie să ne îndoim că atunci când mintea începe să se afle sub lucrarea puternică a luminii dumnezeiești, se face întragă străvezie, încât își vede cu îmbelșugare propria ei lumină”⁶. S-a spus că acest lucru se întâmplă atunci când puterea sufletului ajunge să stăpânească patimile. Însă tot ceea ce i se arată sufletului fie ca formă, fie ca lumină, fie ca foc, vine prin vicleșugul Vrăjmașului; dumnezeiescul Pavel ne învață atunci când spune că Vrăjmașul se ascunde sub chip de înger al luminii. „Auzind despre simțirea minții, nimeni să nu creadă că i se va arăta slava lui Dumnezeu în chip văzut”⁷. Dacă profeții L-au văzut pe Dumnezeu prin vedere trupească, „aceasta nu înseamnă că El li S-a arătat schimbat într-un chip vizibil, ci mai degrabă că ei au fost printre cei ce L-au văzut pe Cel fără formă după forma slavei, atunci când voința Sa, și nu firea Sa s-a arătat ochilor lor, deoarece Voința lucrătoare a fost cea care s-a arătat trupește în vederea slavei, Dumnezeu consimțând să se

---

¹ Diadoh al Foticeii, *Cuvânt ascetic în 100 de capete*, 1, în Filocalia I, traducere Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Harisma, București, 1993, p. 414;

² *Ibidem*, 91, p. 466;

³ *Ibidem*, 90, p. 465;

⁴ *Ibidem*, 94, p. 469;

⁵ *Ibidem*, 89, p. 464;

⁶ *Ibidem*, 40, p. 431;

⁷ *Ibidem*, 36, p. 429;

lase văzut cu totul în forma voinței Sale”⁸. În veacul ce va să vină Dumnezeu nu va fi văzut nici prin firea Sa, nici după chip, ci în puterea slavei Sale. „Din această pricină cei judecați a fi vrednici se vor afla mereu în lumină, bucurându-se întotdeauna, în slava Sa, de iubirea lui Dumnezeu, însă ei vor fi neputincioși în a concepe natura (firea) luminii lui Dumnezeu care îi luminează; după cum Dumnezeu Se mărginește pe Sine atunci când voiește, rămânând nemărginit, tot așa El se face văzut atunci când voieșteși totuși rămâne nevăzut. „Ce trebuie să înțelegem prin puterea lui Dumnezeu? O frumusețe fără formă ce poate fi cunoscută numai în slavă”⁹.

Frumusețea sau puterea firii divine, ceea ce teologii bizantini vor numi mai târziu, în limbaj dogmatic, prin termenul de energii, nu are formă deoarece este slava ființei divine. Totuși, această frumusețe a firii divine, lumina veșnică, se va face văzută în veacul ce va să vină, „...deoarece Tatăl, Care nu are formă, ni se va arăta în chipul și în slava Fiului; de fapt, din acest motiv i-a fost bine plăcut lui Dumnezeu ca Fiul, Cuvântul Său, să se coboare spre noi, prin Întrupare, sub chip omenesc și totuși să rămână în slava atotputerniciei Sale, pentru ca, văzând temeinicia chipului acestui trup preamărit, omul să poată vedea după ce s-a curățit, frumusețea Învierii așa atotdumnezeiască cum este”¹⁰.

Diadoh vorbește adeseori despre gnoză, pe care o deosebește de teologie. Teologia sau înțelepciunea este pentru el numai darul învățării, pe când gnoza denotă experiența unirii cu Dumnezeu, experiență dobândită prin rugăciune, prin permanentă meditație la Dumnezeu, prin învocarea neîncetată a numelui lui Iisus, pe care El însuși o insuflă „Căci toți aceia care cugetă neîncetat la acest nume sfânt și slăvit în adâncul inimii, vor putea vedea odată și lumina minții lor”¹¹. Astfel mistica intelectului și mistica inimii se unesc, deschizând drumul spre o spiritualitate care va angaja întreaga ființă a omului.

După Diadoh al Foticeii, Botezul¹² este singurul fundament al vieții spirituale: „Harul se află ascuns în adâncul minții noastre chiar din clipa în care ne-am botezat și conferă curăție atât sufletului cât și trupului”. Această preocupare pentru integritatea omului se exprimă printr-o mistică a „inimii”, ca opusă stăruinței evagriene asupra „minții”. În fapt, Diadoh al Foticeii—exact ca și Macarie Egipteanul – localizează mintea sau sufletul „în inimă”¹³.

„Harul își ascunde prezența sa în cei botezați, așteptând inițiativa sufletului; dar când întreg omul se întoarce către Domnul, atunci harul dezvăluie inimii prezența sa printr-o trăire de negrăit.., Iar dacă omul își începe înaintarea ținând poruncile și invocându-L neîncetat pe Domnul Iisus, atunci focul harului sfânt pătrunde chiar simțurile exterioare ale inimii...”¹⁴.

În mai multe locuri din ale sale „Capete gnostice”, Diadoh al Foticeii risipește ambiguitatea tradiției macariene asupra problemei existenței lui Dumnezeu cu satana în inima omului. Dar el este pe deplin de acord cu Macarie Egipteanul în a afirma că creștinii experiază și trebuie să experieze conștient și chiar „din afară” (adică nu doar „intelectual” în sensul evagrian) prezența Duhului în inimile lor. Definiția dată de el credinței creștine, ca trăire personală, va fi însușită de Sfântul Simeon Noul Teolog și de alți scriitori duhovnicești bizantini. În scrierile lui Diadoh, învățătura despre rugăciunea neîncetată, preluată de la Evagrie Ponticul și de la Macarie Egipteanul, presupune o invocare constantă a numelui lui

⁸ Vladimir Lossky, *Vederea lui Dumnezeu*, traducere Maria Cornelia Oros, Editura Deisis, 1995, p. 100;

⁹ *Ibidem*, p. 101;

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ Diadoh al Foticeii, *op. cit.*, p. 439;

¹² Împotriva mesalianismului, Diadoh al Foticeii subliniază faptul că Satana prin Botez este scos afară din suflet, însă lucrează în acesta prin trup, harul lui Dumnezeu fiind cel care se sălășluiește în adâncul sufletului (*Ibidem*, 79, p. 453). El arată că mintea nu este sălaș comun lui Dumnezeu și diavolului întrucât atâta timp cât Duhul Sfânt este în noi, Satana nu poate intra ca să rămână în adâncul sufletului. (*Ibidem*, 82, p. 436);

¹³ John Meyendorff, *Teologia Bizantină*, traducere Pr. Alexandru I. Stan, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996, p. 94;

¹⁴ *Ibidem*, p. 94;

Iisus. O orientare esențială a spiritualității către Persoana Logosului Întrupat, cu revitalizarea rolului jucat în teologia biblică de conceptul de „nume” al lui Dumnezeu, înlocuiește astfel la Diadoh mult mai abstracta și mai spiritualista înțelegere a rugăciunii aflată la Evagrie Ponticul¹⁵.

Secolul al VI-lea nu va fi propice spiritualității contemplative; reacția anti-origenistă și condamnarea lui Evagrie vor discredita în general mistica, iar spiritualitatea concentrată în mișcarea voinței sau mai curând în negarea voinței - spirirtualitatea cenobitică a Sfântului Vasile - va câștiga teren, împreună cu învățăturile lui Varsanufie și ale ucenicului său Sfântul Dorotei. În secolul al VII-lea însă, Sfântul Maxim Mărturisitorul va încerca să realizeze o nouă sinteză și va aduce în viața spirituală întreaga sa înțelegere profundă, alegând anumite elemente valoroase din gândirea lui Evagrie Ponticul și din tradiția lui Origen, pentru a le insera în opera sa, hrănindu-se, am putea spune dintr-o tradiție cu totul diferită, tradiția lui Dionisie Areopagitul¹⁶.

Marian Mihailescu

---

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ Vladimir Lossky, *op. cit.*, p. 102;